

1. LA «POMA DE LA DISCÒRDIA»

La traducció continua essent la substància, l'impuls i el primer objectiu en l'ensenyament de les llengües clàssiques. Però també continua essent el seu fracàs més visible. I això, no solament pels seus resultats, sinó també pel desenfocament que sofreix sovint, entre els teoritzadors, el plantejament de la qüestió. Una ullada, en efecte, a qualsevol tractat sobre aquest tema¹ ens demostra com la traducció, al punt en què es troba en el complex dels grans problemes científics, és encara avui una «poma de la discòrdia» o *un problème de premier plan*.²

No podem aquí, òbviament, afrontar cadascuna de les qüestions i de les regles que hom ha suscitat, en general, dins els dominis de la traducció. Ens hem de limitar, en primer lloc, a la traducció dels textos llatins, sense desconnectar-la, però, de la traducció de les llengües modernes. Altrament, cauríem en la mateixa miopia de la tradició medieval, heretada encara pels segles XVII i XVIII, segons la qual les dues llengües clàssiques, el grec i el llatí, són dues llengües perfectes, dotades d'una insuperable riquesa de vocabulari, de construccions gramaticals, de matisos estilístics, de finors expressives i musicals, mentre que, comparades amb elles, les llengües modernes són inferiors en noblesa, en tradició il·lustre, en gramàtica, i, per tant, han d'ésser considerades com «idiomes més febles». Encara a mitjan segle XVI Étienne Dolet³ parlava de «llengües no domades per la norma, no domades 'encara' per una norma segura i encertada», per oposar-les al llatí, que tenia regles elaborades i fixades de mil anys ençà. Bé que, malgrat tot, subratllava el caràcter històric, provisional i relatiu de la condició d'«idioma feble», Dolet es feia encara eco de l'opinió medieval que convertia *grammaticus* en sinònim de *latinus*.

¹ Per ex., Georges MOUNIN, *Teoria e storia della traduzione*, trad. de Stefania Morganti (Torí, Piccola Biblioteca Einaudi, 1965).

² Títol d'un article del mateix G. MOUNIN, «La traduction devient-elle un problème de premier plan?», *Critique* XII (1957), n. 127, 1.052-1.071.

³ En un breu tractat, prou complet, de quatre planes, *El mode de traduir bé d'una llengua a una altra*.

Cal recordar que aquesta teoria de la supremacia de les dues llengües clàssiques va lligada amb antigues hipòtesis religioses sobre l'origen de les llengües, les quals havien d'ésser més perfectes com més s'acostessin als orígens del món, per romandre després condemnades a una progressiva decadència. Es tracta d'un pressupòsit que sobreviurà fins a les acaballes del segle XIX i que sobreviu encara, amb arguments estètics i estilístics, en no pocs professors de grec i de llatí. ¿Arguments ja caducats i superats per sempre? Fins i tot exposant-me a ésser inculpat d'advocar *pro domo nostra*, no m'arriscaria, francament, a assegurar-ho, almenys pel que fa a les dificultats que les llengües clàssiques plantegen en llur traducció i llur interpretació, sempre reviscolades i controvertides al llarg dels segles. Altrament, no posseïrïem, al meu entendre, tantes exposicions —cenyim-nos ara al llatí— sobre la teoria de la traducció, des del *De optimo genere interpretandi* de sant Jeroni fins a *La traduction du latin* de J. Marouzeau.

2. EL MÓN D'AVUI DINS EL MÓN ANTIC

Ens trobem, fet i fet, davant d'una operació molt delicada: no pas de l'operació d'acostar uns textos antics de mil o de dos mil anys al gust del lector actual, com pretenien les tendències medievals i renaixentistes, fins al segle XIX, sinó de l'operació de dirigir el món d'avui —en el nostre cas, Catalunya— cap a la civilització de Roma; es tracta, en altres paraules, no pas de «naturalitzar» els textos llatins que hom tradueix, sinó de traslladar el lector fora del seu propi món. No és suficient per a aquest procés, com s'esdevé en la traducció de moltes llengües modernes, el maneig, fins i tot el més conscient, del diccionari, un instrument de treball indispensable a partir del segle XVIII, però transformat sovint en un «agent de despersonalització», que exerceix igualment la seva tirania damunt professors i alumnes; no és suficient tampoc la coneixença, bé que aprofundida, de la gramàtica, que representa, més enllà de qualsevol objectiu, un útil o una teoria de l'idioma, no pas una finalitat: d'on el seu caràcter primordial d'adaptació a un propòsit, que és el de la comprensió de la llengua llatina. L'aprenentatge del llatí, per a anostrar-lo, implica, com un fet natural, és clar, l'adquisició conjugada del vocabulari, de la morfologia, de la fonètica, de la sintaxi, de l'estilística; i el domini absolut, no cal dir-ho, del català.

Però fins i tot amb aquest bagatge múltiple no fem sovint sinó obrir el pas a una traducció provisional, sense endinsar-nos en el veritable sentit i en la bellesa directa del text, per interpretar-lo en tots els seus matisos, des dels punts de vista filològic, històric i estètic. El text ha d'ésser examinat a la llum dels coneixements prou complets que posseïm avui sobre l'antiguitat, ha d'ésser explicat a través de l'època i de les circumstàncies que el nodriren. Amb l'anàlisi lèxica i gramatical hom ha de passar revista a una munió de *realia*, enriquint-los amb documents històrics, fotografies de llocs i de ruïnes, d'inscripcions, de restes toponomàstiques, d'escultures, de relleus, de pintures, de mosaics, de monedes. Tant aquests elements com els fets gramaticals ens forniran els comentaris o, si més no, les

notes que en qualsevol traducció responsable —i més en la popular— han d'illustrar sempre, amb una presència més o menys pròdiga, la tasca del filòleg.

Quant a la traducció, en ella mateixa, no ens hem de fer massa il·lusions. És sempre, qualsevol que sigui el text a interpretar, un *rude opus*: basti veure el descoratjament amb què l'emprenen els nostres alumnes, disposats a lliurar, prèviament derrotats, estoicament, a canvi d'un llatí més o menys difícil, un català rònc, indigent o inintelligible; l'exercici de la traducció condueix generalment una meitat dels alumnes a la serena acceptació de la falta de sentit, de l'absurd. ¿Quina fatalitat condemna talment al fracàs, a l'entrada en barrina, una feina que podria ésser la més profitosa i potser la més altament educativa? Cal ésser sincers. El llatí és, com el grec, una llengua difícil: com més se'n sap, més difícil se la sent. No basta acceptar-la com a difícil: és una llengua de tipus distint al que ens ofereix el català, és l'expressió sintètica, i no analítica, d'una mentalitat diferent, la qual representa un camí espiritual que ens desorienta, que no permet la simple transposició, de vegades admesa en ampla proporció per les llengües vives. L'anomenada gimnàstica mental ha d'exercir aquí la seva funció més àgil i més compromesa.

3. LA LLETRA I L'ESPERIT

Aquesta gimnàstica, que arriba a convertir-se en mètode, comporta dues etapes: la d'aprendre a comprendre el text, en successives lectures, en un setge cada vegada més estret, i la de traslladar-ne a la nostra llengua, sense estalviar esmenes, rectificacions i cops de llima, la llengua i l'esperit. És cert que, per a traduir, disposem d'una sèrie d'equacions més o menys infal·libles, com les corresponents a l'ablatiu absolut, al *cum* històric, a les proposicions d'infinitiu, a les relatives circumstancials. Però, d'aquestes receptes, útils per a innumerable casos de sintaxi, no ens en podem refiar ni fer-les massa generals. Més que les receptes, s'imposen els consells, les advertències concretes, els suggeriments aplicats a trets especials.

El primer perill que hom ha d'evitar, per costós que sigui, és el de la precipitació: la impremeditació en el moment de traduir. Per una mena de disposició màgica o diabòlica de l'esperit, en efecte, hom corre de bon grat cap a la traducció sense haver fet abans el més petit esforç per comprendre. Creiem que l'enunciat del vocable i del gir llatins ens han d'obrir fàcilment el camí del vocable i del gir catalans corresponents. Hom inventa així, sense parar-hi esment, una munió d'equivalències errònies, pel sol fet de la semblança externa o visual dels vocables, de vegades influïda per l'espanyol. D'on els habituals equívocs del tipus: *insolentia* «insolència» (per «inexperiència», «novetat»), *crimen* «crim» (per «acusació»), *animus* «ànim», «ànima» (sovint per «cor», «sentiment»), *otium* «oci» (per «descans laboriós»), *invidia* «enveja» (per «antipatia», «odi»), *iubere* «ordenar» (sovint per «fer que»), *odio esse* «ésser en odi» (per «ésser odiat»), *provincia* «província» (per «encàrrec», «missió»), *cupido uidendae urbis* «desig de la ciutat que ha d'ésser vista» (per

«desig de veure la ciutat»), *recipere se* «rebre's» (per «retirar-se», «replegar-se»), *quo non alius maior* «que el qual no altre major». Aquesta constant temptació de les equivalències llatines i catalanes, merament sobreposades, calcades, és molt més rara en grec, a causa de la notòria diferència de vocabulari.

Hi ha, d'altra banda, una forma «gairebé» científica, fins a un cert punt, i més perillosa que la precipitació, que hom invoca de bon grat sota la forma d'intuïció. Després de llegir una frase, un passatge, ens deixem tot seguit colpir, gràcies a una mena de percepció de conjunt, per un cert sentit de versemblança. I de cop es tanca la porta a qualsevol altra possibilitat, a qualsevol altra rectificació. L'efecte més segur de la intuïció és el de destruir l'anàlisi normal, únic vehicle per a entrar en l'ombra o en l'entrellat de la frase llatina. Ara: malgrat el proverbi, la primera idea, quan es tracta de traduccions, no és gairebé mai la millor. Crec que em puc considerar en aquest punt com un testimoni d'excepció, no sols pels meus milers de pàgines traduïdes i publicades, sinó especialment per una prova concreta, més evident. En traduir l'*Eneida* en hexàmetres catalans, davant d'alguns d'aquells versos eternals, que tothom sap de cor, vaig aventurar vuit o deu i fins quinze variants de versió que encara conservo: la millor, ho puc garantir, fou sempre l'última, que se m'ocurría de vegades als llocs més impensats (de viatge, al cinema, pel carrer).

Un altre error comú consisteix a intentar traduir un passatge per ell mateix, és a dir, després o separat del seu context. En un text, com en l'esperit, com en la natura, tot és element de comparança. Vet aquí un principi gairebé sagrat. Un pensament està predeterminat per un pensament anterior i és, al seu torn, el predeterminant d'un pensament successiu. Una frase està condicionada, per la seva funció, a d'altres frases que la preparen, a d'altres expressions que la perllonguen i la retoquen. Sense aquest delicat encadenament no existiria l'exteriorització del pensament ni, al capdavant, la literatura mateixa. Vegem un exemple, adduït per J. Marouzeau.⁴ En un passatge de l'*Eneida* (IX 128), davant el prodigi dels vaixells troians transformats en nimfes, Turn, l'enemic d'Eneas, exclama: *Troianos haec monstra petunt!* Traducció «escolar»: «Aquests prodigis es dirigeixen (afecten) als troians!» Una frase impròpia del geni de Virgili, una expressió vulgar que sembla dir el que vol dir, i res més, si hom l'observa sols en ella mateixa, deslligada del context. Però, quin viu relleu cobra de seguida el mot *Troianos*, posat al capdavant de la frase, si es relaciona l'exclamació amb l'observació feta precedentment per Virgili (IX 123): *Obstipuerè animi Rutulis!* Aquesta curta marxa enrera ens conduirà a imaginar-nos el mut esbalaïment dels rútils i la rapidesa de Turn a desviar l'amenaça del portent cap als seus enemics. Traduirem, lògicament, respectant el relleu i la col·locació de les paraules: «És als troians [i no pas a nosaltres, rútils] que amenacen aquests prodigis!»

⁴ J. MAROUZEAU, *Introduction au latin* (París, Les Belles Lettres, 1943), 134. No sabria dir fins a quin punt sóc deutor, al llarg d'aquest assaig, als ensenyaments continguts en aquesta obra.

4. ELS MOTS: REMEIS I REGLES

¿Quins remeis tenim al nostre abast contra aquestes negligències? Cap de nou o de taumatúrgic, al meu entendre. Hem d'insistir en les mateixes observacions sense treva, *ad nauseam*. En l'anàlisi, cal considerar primer la paraula, després l'agrupament de paraules, la construcció sintàctica i, finalment, la disposició de les paraules en la frase i l'ordenament de les frases en el període. Donem una ullada a cadascun d'aquests elements.

Sembla banal o inútil de dir que la paraula ha d'ésser traduïda per la paraula adient que expressi no sols el seu contingut, sinó també el seu matís o, com diuen els italians, la seva *sfumatura*. La realització d'aquest principi és costeruda, però la seva formulació és inqüestionable. Per aquí comença la lluita de la traducció. ¿Hi ha dues paraules possibles, o més, en català per a traduir una paraula llatina? Serà preferible en general aquella que no se'ns ha acudit al primer moment. Això serà suficient, si més no, per a treure a la traducció la falsa fesomia, o les «ganyotes», tant se val, d'un «català de traducció».

En aquest punt ens assalten sobtadament dos perills, dues temptacions. En primer lloc, les semblances visuals del llatí amb el català, a les quals al·ludíem més amunt. No vull insistir aquí en aquells estirabots o errors elementals que consisteixen a traduir cegament *peccatum* per «pecat», *ratio* per «raó», *luxuria* per «luxúria», *uirtus* per «virtut» o *avarus* per «avar» («àvid», «cobejós»). Però quants de bons traductors no sorprenem que traslladen automàticament *uoluptas* per «voluptat», o *amicitia* per «amistat», o *elegantia* per «elegància», quan es tracta en el primer cas d'un plaer vulgar, en el segon de relacions de societat, més que no pas de sentiment, i en el tercer d'una idea de selecció! L'altra temptació es refereix a l'anomenada traducció «etimològica». No volem pas dir que, en principi, l'hàgim de proscriure. Resulta, al contrari, una coqueteria recomanable, i podrà semblar enginyós, per exemple, el fet de traduir *humilis* per «arran de terra» (recordem les *humiles myricae* de Virgili); però sovint l'etimologia és enganyosa i ens aparta del sentit actual, és a dir, de la paraula. Basti recordar els canvis semàntics soferts per mots com *imbecillis*, *atrox*, *bruma*. En l'època clàssica, *mortales* significa els «humans», els homes, per oposició als «animals», molt més que els «mortals» per oposició als *immortales*, els «déus». Potser pel camí de l'etimologia arribem al punt erroni de la presumpta interpretació anímica d'un tret banal, a la mania de captar l'«aire» ocult d'un pensament que no té res d'esotèric, a vestir d'un pintoresquisme exquisit una frase merament descriptiva.

Podem topar, de tota manera, amb alguna dificultat digna de consideració. És difícil de trobar, ara i adés, per a traslladar un mot únic un altre mot únic. No rares vegades el problema és matemàticament insoluble. ¿Com traduir amb una sola paraula la forma verbal *iubetur* («rep l'ordre de»), una pila d'adjectius del tipus *multa* («moltes coses») o el verb *descendere* («sortir de casa», «baixar al fòrum»)? Fins i tot cal evitar-ho. Però amb massa freqüència el traductor d'avui tendeix encara sense necessitat, com els seus col·legues dels segles XVIII o XIX, a esfumar en una paràfrasi

aquell concepte que una sola paraula, escollida amb lucidesa, expressaria perfectament, traduïnt, per exemple, *ardens* per «ple de furor» o *foedis-simus* per «amb tota la insolència de la seva lletjor». Pot succeir també, al contrari, que el traductor canviï de front i condensi en una sola paraula allò que el llatí expressa mitjançant un complex: així *spes futuri* es converteix en «l'esperança», *honorum cupido* en «l'ambició». Aquest procediment de substitució només és admissible quan la llengua s'oposa rodonament a facilitar la correspondència cobejada.

Una altra dificultat, més greu, consisteix a atènyer que cada paraula conservi la seva pròpia categoria gramatical, bé que cal intentar-ho afanyosament com una fita. Aquí surt també sovint l'absoluta impossibilitat de reeixir-hi: el llatí, al contrari de les nostres llengües, usa el participi amb preferència al gerundi, l'adjectiu de pertinença més que el genitiu del substantiu; posseeix, com el grec, l'adjectiu neutre substantivat, d'un mode irrefrenable, així com la veu passiva i les formes de gerundi, formes més aviat estranyes, o inexistentes, en la nostra llengua. ¿Com traduir, d'altra banda, *urbs condita* sinó per «la fundació de Roma» o *liber est mihi* per «tinc un llibre»? Malgrat tot, fora d'aquests casos típics en què ens veiem superats per la necessitat, convé que el lector pugui trobar en la versió, al mateix temps que la correspondència verbal, també la correspondència gramatical fins allà on sigui possible, fent actual aquell programa que Ciceró⁵ no creia indispensable en traduir Demòstenes: *uerbum pro uerbo reddere*.

No s'ha d'adoptar, costi el que costi, aquella desimboltura que, pel que fa a la forma gramatical, tendeix a convertir la subordinació en coordinació, traduïnt *amica silentia lunae* per «el silenci i la complicitat de la lluna», o bé, inversament, destrueix per sistema les hendiàdies, convertint *nobilis et uolgatus* en «de notorietat pública» o *admiratio et studium* en una «admiració apassionada». Aquesta reducció serà aconsellable només en alguns casos especials. Molt menys encara s'ha de practicar aquesta mena de sistema d'equacions en aquelles circumstàncies dominades per uns criteris elementals que ens ensenyen a donar sentit afirmatiu a una doble negació o a considerar l'enunciat d'un concepte com la negació del seu contrari: altrament, acabaríem traduïnt *animo non infirmo* per «de cor valent» o, a l'inrevés, *liberaliter* per «no sense noblesa». Les equivalències matemàtiques no sempre tenen validesa en l'art gramatical: no és exactament la mateixa cosa dir «Pau és un covard» que dir «Pau no és un valent». Entre l'expressió simple i l'expressió indirecta hi ha diferències de matís i d'estil, dos elements essencials que caracteritzen la bona traducció.

Sobre aquesta pila de qüestions, podríem atrevir-nos a formular, a manera de síntesi, algunes regles ineludibles: 1) En la traducció no s'ha d'afegir res amb el propòsit de millorar, de parafrasejar o d'embellir l'original, transformant, per exemple, *nouus* en «nou i rar» (un cas freqüent en les traduccions dels últims segles). 2) No s'ha de suprimir res per caprici o peresa mental, traduïnt *uiuus ac superstes* per un simple «superivent». 3) No s'han de descompondre els factors anímics: *stupens* no és

⁵ CICERÓ, *De opt. gen. orat.* 5.

l'equivalent exacte de «pregonament esbalaït». 4) No s'ha de recompondre, seguint un impuls de pretesa descoberta: *cupidus habendi* pot, de vegades, no ésser idèntic a «interessat». 5) No s'ha de repetir allò que no es repeteix a l'original: *militum uirtutem ciuium fortitudine metiri* està mal traduït per «mesurar el valor dels soldats pel valor dels conciutadans». 6) No s'ha de deixar de repetir allò que es repeteix en el text: *animus excelsus excelsa petit* no equival a «un esperit elevat cerca les grandeses». 7) S'han de respectar, sempre que serà possible, les hendíadis: *admiratio et studium* significa pròpiament «l'admiració i l'apassionament». 8) Cal mantenir, fins on ens ho permetrà la llengua —i el català és en aquest punt molt flexible—, l'ordre de les paraules i de les frases llatines, sense enderiar-se sistemàticament a «ordenar» i refer el moviment del període original; l'hipèrbaton llatí no és un luxe ni una extravagància.

5. LA SINTAXI I EL COLOR DE L'ORIGINAL

Pel que fa a la sintaxi, hom sol formular constantment aquesta pregunta. ¿Ha de substituir, o pot substituir, el traductor, una sintaxi llatina per una, diguem-ne, sintaxi catalana? També en aquesta ocasió ensopem amb dificultats insuperables. No posseïm cap mitjà, davant una frase com *uenit ut uideret*, per a conservar la subordinació personal («perquè ell veié») i per a eludir la versió corrent «a fi de veure», «per tal de veure», «per veure», «a veure». El concepte roman així perfectament clar per a nosaltres. La traducció ha d'aspirar essencialment a aquesta claredat. Hom no dubtarà, per tant, a traduir *cum proficisceretur* per «sortint» o «en sortir», o *qui peterent pacem* per «per demanar la pau». Però aquestes necessitats eventuais no ens autoritzen a treure un pretès dret general a la llibertat. Ens trobem davant de requisits i d'idiatismes exclusius del tarannà de cada llengua.

En tant, però, que la sintaxi és comuna al llatí i al català, cal respectar llurs formes sense permetre's el luxe d'uns agençaments gratuïts. Per principi, i tret de casos particulars, s'ha de traduir un plural per un plural, una condicional per una condicional, una llarga subordinada inicial per una llarga subordinada inicial, com a prova del màxim respecte a les matisacions expressives. Aquest principi no exclou que en certs períodes (especialment ciceronians i similars) de sintaxi complexa i de frases llargues, farcides de proposicions subordinades, no puguem optar per una fragmentació conscienciosa, no abusiva, del text a fi d'obtenir una versió de sintaxi simplificada i d'expressions més breus. Adoptarem així les normes de l'estil modern, però sense caure —i això és important— en l'infinít esmicolament de moltes traduccions franceses. La consecució d'un just equilibri ha d'ésser sempre la nostra fita. Sacrificar constantment, en efecte, l'estructura gramatical del text equival a sacrificar un element essencial de l'estil i a traïr tant l'autor com la seva llengua. La suprema aspiració del traductor hauria de consistir a proposar-se que el lector intel·ligent, familiaritzat amb els clàssics, pogués identificar, a través de les seves versions, la fesomia de l'escriptor llatí.

Ara: ¿haurem atès feliçment el port després d'haver traduït el sentit

de les paraules, d'haver respectat els girs i els moviments sintàctics, d'haver observat la successió i la disposició dels termes? No, ens resta encara l'aspecte més subtil, enutjós i inabastable de la nostra tasca: el de reeixir a traslladar la personalitat de l'escriptor, l'originalitat d'una obra, l'esperit i el color d'un context, és a dir, en un mot, l'estil; i en els textos poètics, fins i tot aquella fidelitat musical que, segons Paul Valéry, hauria d'ésser el veritable secret de la fidelitat en la traducció poètica. Hom no pot, val a dir, com s'esdevé sovint, emprar per a qual-sevol escriptor una mena de *koinè* de llengua literària, un català acomodaticí, inalterable, que no s'assembla a ningú perquè pertany a tots, síntesi de tot quant posseeix una llengua en termes i girs tradicionals, en fórmules fetes, en clixés, en «elegàncies» de baixa qualitat. És allò que els italians anomenen *stile da traduzione*.

Amb aquesta llengua estereotipada, realment morta, hom pretén de vegades revestir els escrits més diversos, traduint un diàleg còmic com un cor de tragèdia, una carta familiar com el discurs d'un cònsol, tractant la uniformitat de Terenci com el bigarrat tumult de Plaute, l'elegància de Plini com el nerviosisme de Tàcit, la matisació de Virgili com la violència de Lucà. El bon traductor ha d'interpretar tots els estils i reproduir llur to, llur color i llur personalitat. Però no podem entrar ara en les minúcies d'aquesta importantíssima qüestió, que ha d'afrontar resoludament aquell qui fa de la traducció dels clàssics un «segon ofici», digne, no cal dir-ho, del més gran respecte.

6. LITERALITAT I ELEGÀNCIA

Ens roman encara a vèncer una última dificultat, a fer un toc d'alarma. Hi ha en el traductor una inclinació que fa de mal corregir, perquè té les seves arrels en el nostre amor propi d'homes de lletres: és la temptació de sacrificar el sentit a la forma del text o, com es diu per eufemisme, la literalitat a l'elegància. D'on la pregunta que hom formula sempre al nostre entorn: ¿hem de fer una traducció lliure o una traducció literal? ¿Cal perseguir una versió exacta o un text en bon català? Aquesta distinció és senzillament grotesca, si entenem per traducció literal la traducció pedestre i per traducció lliure la pura invenció, el deliri pelat i nu. Ja sé que toco aquí un tema aferrissadament debatut durant els darrers anys o, més ben dit, els darrers segles: el de les «regles» del bon traductor, estudiades, sota diversos criteris, des d'Étienne Dolet fins a Goethe, J. P. Vinay-J. P. Darbelnet, Edouard Cary i Theodor H. Savory.⁶

No és aquest el lloc adient per a tornar a afrontar la debatuda qüestió. Ens hem de limitar a formular aquella pregunta d'una manera més raonable. Davant el llatí i el català, dues llengües de forma i d'esperit tan diferents que el trasllat precís d'una llengua a l'altra sembla impossible o que, si més no, suposa uns esforços sens nombre i de vegades inaudits

⁶ Vegeu-ne el resum en G. MOUNIN, *Teoria e storia della traduzione* cit., 42, 54, 64-65, 63-64, 61.

per dur a terme una tasca sempre humiliada enfront de l'original, ¿quina de les dues obligacions incompatibles hem de sacrificar: la fidelitat al text o la qualitat de la forma? Tenint present que cal considerar la traducció com un objecte d'estudi igualment lligat a la lingüística i a l'estètica, la resposta, bé que dura, ha d'ésser immediata i terminant: ni l'una ni l'altra. Si hom accepta d'antuvi de renunciar a una part del *labor improbus*, fracassarà sense cap dubte el *labor sencer*. Si la traducció ha d'ésser exacta i ha d'ésser «catalana», no hem d'oblidar que la cega fidelitat gramatical pot arribar a assassinar el text. La literalitat no ha d'excloure mai la literarietat. Es tracta, en suma, de resoldre avui de bell nou l'antic conflicte entre la traducció sagrada o escripturística de la versió literal i l'habitud profana de la lliure adaptació, que fou la regla seguida des de l'Edat Mitjana fins al segle XVIII i donà lloc a la llarga teoria de les «belles infidels».

La traducció més literària, i fins i tot la més «poètica», pot i ha d'ésser sempre la més literal. Sabem per experiència les enormes dificultats que comporta aquesta regla. No hem de somiar mai una altra cosa. Tota traducció ha d'ésser una lluita entre dues llengües i ha de romandre sempre en estat de guerra literari. Només sota aquesta condició, la traducció, més que un exercici de llatí i de català, pot ésser un fèrtil exercici de mètode, un acte de probitat intel·lectual, una confessió d'humilitat; i, en darrer terme, una victòria i un guany per a la nostra llengua.